

Валентина Крамар,

м. Київ, Україна

УДК 37.0

ВНЕСОК П. П. ЧУБИНСЬКОГО У СТАНОВЛЕННЯ «МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ» І РОЗВИТОК ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В статье раскрывается история развития понятия «музейная педагогика» как научная дисциплина. Определены образовательные функции музейной педагогики и ее значение в реализации этнокультурного развития одаренной личности.

Ключевые слова: П. Чубинский, этнокультурное развитие, личность, одаренность, музейная педагогика, музеезнание.

In the article the history of the concept of "museum education" as a scientific discipline. Defined educational functions of the museum pedagogy and its role in the implementation of ethnocultural gifted person.

Key words: P. Chubynsky, ethno-cultural development, personality, talent, museum education, museology.

У сучасному суспільстві відбуваються соціально-економічні зміни, що істотно впливають на розвиток системи освіти, формують якісно нові вимоги до професійної компетентності вчителя, продукують інноваційні форми організації навчання. Серед соціальних інституцій, що успішно розв'язують культурні освітні задачі українських загальноосвітніх навчальних закладів, необхідно відокремити музейну педагогіку.

Актуальність теми полягає в тому, що питання етнокультурного розвитку обдарованої особистості засобами музейної педагогіки в Україні викликають зацікавлення у наукових колах та серед учителів-практиків, музейних працівників.

Сьогодення вимагає від етнографічних музеїв формування нового підходу до власної діяльності: створювати інтерактивні експозиції, здійснювати активну співпрацю з різними мас-медіа, громадськими організаціями, здійснювати сучасну рекламну діяльність, активно впроваджувати в систему Інтернет інформацію про власну діяльність, авторські збірки, експонати тощо.

У складних та суперечливих умовах сучасного розвитку молоді української державності особливої значущості набуває досягнення злагоди та консолідації у суспільстві, об'єднання його на засадах патріотизму, духовності, загальнонаціональних цінностей. Важливим чинником формування національної самосвідомості, історичної пам'яті, почуття національної гордості нашого народу було та залишається українське музейництво. Сьогодні, коли роль музеїв неухильно зростає, музеезнавство розглядається як важлива складова розвитку науки та культури.

Павло Чубинський у передмові до I-го тому «Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край» писав: «Я намагався збирати матеріали тому, що численні пам'ятки народної творчості вимирають, народ їх забуває. Якби М. Максимович та інші збирачі матеріалів не записали історичних дум та пісень, то багато з них було б назавжди втрачено. Те ж могло б статися з багатьма обрядами, повір'ями та казками, легендами та звичаями; тому й пропускати будь-яку рису народної творчості або народного побуту я вважав непростим» [8]. Основою для сучасних музеїв стали приватні колекції, що було зібрано та впорядковано такими ентузіастами, як П. Чубинський, М. Максимович, І. Гончар та інші.

Вони заклали фундамент сучасного музеезнавства, дали поштовх для створення етнографічних музеїв України. Світовий досвід та практика сьогодення свідчать, що занепад культури, байдужість до духовного розвитку нації, зневага до культурної спадщини призводять до непоправимих утрат у сферах культурного життя. Музеї є такими осередками активної науково-дослідницької та просвітницької діяльності, що мають зберігати та вивчати пам'ятки народної творчості, виховувати почуття патріотизму, відповідальності за долю країни, розповідати про історію минулого та сучасні досягнення.

Повнішому та ефективному використанню значного потенціалу вітчизняного музейництва сприяє збереження та детальне вивчення кращих здобутків попереднього періоду, ретельне дослідження етапів становлення та розвитку музейної справи.

Одним із ефективних сучасних засобів формування соціально активної особистості, стимулювання її творчої активності та інтелектуального розвитку є музейна педагогіка. У Законі України «Про музеї та музейну справу», прийнятому 29 червня 1995 року, йдеться про те, що «...музеї, як культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені не тільки для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної та духовної культури, але й для залучення громадян до надбань національної та світової історико-культурної спадщини» [4].

Уперше поняття «музейна педагогіка» було сформовано та введено у науковий обіг на початку ХХ століття в Німеччині. Вплив музейної діяльності на розвиток та становлення особистості досліджували німецькі вчені А. Ліхтварк, А. Рейхвен, Г. Фройденталь. 1913 року на конференції «Музей як освітній та виховний заклад» у Мангеймі А. Ліхтварком запропоновано новий підхід до відвідувача музею, як до учасника діалогу [7].

Спочатку воно трактувалося як напрямок музейної діяльності, орієнтований переважно на діяльність з учнями. На конференції «Музей як освітній та виховний заклад», що відбулася у Мангеймі в 1913 році, А. Ліхтварк першим сформулював ідеї про освітнє призначення музею та запропонував новий підхід до відвідувача, як учасника діалогу. Реалізуючи на практиці метод «музейних діалогів», він вперше обґрунтував роль посередника, який допомагає відвідувачу у спілкуванні з мистецтвом, розвиваючи здатність бачити та насолоджуватися художніми творами (згодом такий посередник отримав ім'я музейного педагога). Як особлива галузь знань та досліджень музейна педагогіка починає формуватися у 60-і роки ХХ століття. Цьому сприяли процеси зростання соціальної ролі музейної педагогіки у суспільстві і його демократизації, завдяки чому діяльність з аудиторією перестала розглядатися як другорядна.

Упродовж останнього часу вітчизняна педагогічна наука зазнає значних змін, зокрема, в контексті впровадження нових форм, методів та прийомів організації навчальної діяльності. Однією з нових галузей сучасної педагогічної науки, що активно впроваджує такі інновації у шкільну практику, є музейна педагогіка. Вона передбачає проведення навчальних занять з наукових дисциплін (біологія, історія, фізика, музика, природознавство, художня культура тощо) у приміщенні музею або з використанням музейних експонатів на базі навчального закладу. Важливим аспектом застосування музейної педагогіки на практиці є ефективний добір методів та прийомів проведення таких нестандартних навчальних занять. Вони є специфічними за спрямованістю для музею, оскільки не лише регулюють у дітей процеси естетичного сприймання світу, абстрактного та асоціативного мислення, а й розвивають особистісну сферу, відчуття власного «Я».

Актуальні проблеми розвитку музейної педагогіки вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники (Т. Белофастова, Є. Ванслова, Ю. Ключко, І. Коссова, Є. Медведєва, Б. Столяров, С. Фокін, З. Шинчук, М. Юхневич та ін.). Так, вони порушують питання організації навчального середовища в музеї, взаємодії вчителя та учня, формування пізнавальної активності вихованців тощо, але не звертають належної уваги на способи їх взаємодії в музеї.

Вітчизняні науковці визначають музейну педагогіку як поняття, що відображає новий етап у реалізації освітньо-виховного потенціалу музею, нову галузь педагогічної науки, що має міждисциплінарний характер, перебуваючи на перехресті музеєзнавства, соціальної педагогіки та педагогіки дозвілля.

Особливий внесок у музейну педагогіку зробив А. Бакушинський. На межі 1910–1920-х рр. він визначив та науково обґрунтував значущість мистецтва у духовному, інтелектуальному та естетичному розвитку дитини. М. Юхневич, Ж. Піаже, Е. Ванслова зробили висновок про те, що музейна педагогіка допомагає учню «проживати різні ролі»: екскурсовод, художник, учений, осягати закони гуртожитку, систему людських цінностей, устрій світу та, разом з тим, розширювати знання. Педагогічна діяльність музею стала важливим напрямом його діяльності, що стимулювало нові дослідження.

Так, у Росії ця діяльність стала ініціативою органів народної освіти, що сприяло створенню Педагогічного музею (Санкт-Петербург). Музей постав як суспільний, науковий та просвітницький центр, що досліджував актуальні питання педагогічної науки. Він об'єднав творчі зусилля таких видатних педагогів, як Н. Корф, Д. Семенов, П. Лесгафт, П. Каптерев, Л. Модзалевський, А. Острогорський, І. Паульсон, П. Редькін, К. Сент-Ілер та ін. Його презентація на Всесвітній виставці 1875 р. у Парижі слугувала поштовхом до кардинальної зміни поглядів на освітні функції музеїв у світі [1]. У 20-ті рр. ХХ ст. було створено перші дитячі музеї в Москві, під час екскурсій до яких використовували такі методи музейної педагогіки, як «занурення» в історичну епоху, рольова гра, дослідницький, репродуктивний, метод моделювання. Одним з ініціаторів їх запровадження був Н. Бартрам – організатор та директор першого в Росії музею іграшки (сучасний Художньо-педагогічний музей іграшки РАО, м. Сергієв Посад). Його педагогічна концепція зумовлена глибоким почуттям особистої відповідальності за долю суспільства та культури.

Одним із різновидів музеїв, що стосувалися організації навчально-виховного процесу, були педагогічні музеї. У них було чимало наочних матеріалів для ознайомлення вчителів з методикою використання технічних засобів у процесі навчання. Шкільні музеї намагалися об'єднати використання методів педагогічних та дитячих музеїв, подаючи інформаційно насичений матеріал у прийомах рольової гри або під час ознайомлення з предметом у безпосередній взаємодії з ним (потримати в руках, спробувати завести механізм, виконати з його допомогою певне завдання тощо) [6].

Музейна педагогіка передбачає, що освіту та виховання учнів необхідно здійснювати на музейному матеріалі, що становить загальнолюдські цінності. Кожен музей – професійний чи створений при навчальному закладі – може сприяти реалізації патріотичного, гендерного, сімейно-родинного, естетичного, морального, правового тощо виховання.

Шкільний музей – це не тільки тематично оформлений кабінет або зала, це – науково-дослідницька лабораторія. Добираючи історичний матеріал та спираючись на нього, діти глибоко вивчають історію свого народу, його життя та діяльність не тільки філософів, учених, творчих працівників, політичних та релігійних діячів, які залишили видатний слід у розвитку суспільства, але й простих людей, які продемонстрували високі моральні та патріотичні якості.

На відміну від класно-урочної системи навчання, музей пропонує інші умови, що йому притаманні, зокрема, необхідність дотримання музейного етикету, можливість переміщення в часі та просторі.

Використання елементів музейної педагогіки сприяє опануванню учасниками навчально-виховного процесу сучасних технічних засобів навчання, дає поштовх для створення нового змісту навчально-виховної діяльності, сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

Музей має значний освітній потенціал, виконуючи відбір подій, фактів, людської долі через функцію документування, постаючи як джерело інформації про людей та події. Музей здатний впливати емоційно, викликати почуття причетності, бо роль дослідників історії виконують не тільки дорослі, а й діти під керівництвом дорослих.

Кожна епоха в науці висуває центрову постать. Для української етнографії та музеєзнавства 1870 – початку 1880-х рр. такою людиною був П. Чубинський – невтомний збирач, дослідник та публікатор фольклорно-етнографічних матеріалів.

«Слід, що його залишив П. Чубинський в етнографії, заслуги його такі великі, що вистачило б на декількох професійних вчених. Він зробив стільки, скільки до снаги цілому академічному інституту», писав Ф. Вовк [5].

П. Чубинський брав активну участь у культурно-освітній та науковій діяльності Південно-Західного відділу, що передбачала створення бібліотеки та музею, розробку етнографічної програми, підготовку рефератів, доповідей та багато інших програм. Звичайно, що не всі проекти було успішно втілено у життя, але якщо робота виконувалася, то ретельно та якісно. Зупинимося на створенні Етнографічного музею при Відділі. У журналі засідання членів

Відділу від 12 квітня 1873 року знаходимо такий запис «в виду получения в отдел нескольких предметов, имеющих важный этнографический и географический интерес, правителем дел П. Чубинским был возбужден вопрос об основании при Юго-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества музея» [3].

Про доцільність такої ідеї свідчить факт, що через короткий термін (6 місяців) музей нараховував 888 предметів. А за перші два роки існування Відділу за свідченням П. Житецького до музею географії та етнографії надійшло більше трьох тисяч екземплярів [2]. На всі новонадходження писалися рецензії та анотації.

Серед найцінніших експонатів потрібно зазначити гербарій М. Семирекнка, що налічував 218 рослин «с обозначением народных названий и употреблении в народном быту» [3]. П. Чубинський заявив, що це, можливо, не має великої значущості в ботанічному плані, але з точки зору етнографії цей гербарій може мати цінність. Також потрібно назвати наступні експонати, що налічував етнографічний музей Відділу – колекція моделей вітряка, ткацького верстата, плуга, борони, воза, саней від В. Гаріна; вишиваний рушник, сім етнографічних картин, інтер'єр хати на Поділлі, типи одягу селян Полісся від П. Чубинського; малюнки візерунків для вишиванки (123 шт.) від сестер Ліндфорс; колекцію фотографій від І. Кордиша [3]. Також у записках згадується, що П. Чубинський пропонував мати в музеї повний екземпляр «Губернских ведомостей», тих губерній, що досліджуються Південно-Західним відділом, з початку їх видання [3].

Також П. Чубинський радів тому, що за такий короткий термін було зібрану значну кількість експонатів, адже це свідчило про те, що вони відіграють корисну і потрібну справу «сочувствие к учреждению этнографического музея ясно выразилось пожертвованием в столь короткое время такого значительного количества предметов» [3].

7 липня 1876 р. Відділ було закрито, знищено тираж третього тому «Записок Південно-Західного Відділу РГТ», конфісковано матеріали до четвертого та п'ятого томів. Значна кількість першоджерельного матеріалу була передана до Петербурга, а матеріали етнографічно-історичного музею – до церковно-археологічного музею при Київській духовній академії. Значна частина експонатів була втрачена за роки другої світової війни. Частина експонатів вивезена до Німеччини. Їх доля досі невідома.

Сьогодні музей стає засобом адаптації людини до культурного середовища, залишаючись місцем зберігання реліквій, раритетів, більш ефективною базою для спілкування, культурно-освітнім середовищем, місцем підвищення культурно-освітнього рівня. Він є скарбницею моральних та духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, має унікальні можливості впливу на особистість, формування національного світогляду, духовності. Музейна педагогіка не має предметних обмежень. Використання на навчальних заняттях форм, методів та прийомів музейної педагогіки надає можливість:

- поєднати емоційні та інтелектуальні впливи на учнів;
  - розкрити значущість та практичність досліджуваного матеріалу;
  - пояснити складну тему на простих та наочних прикладах;
  - зробити доступним для учнів опанування навчального матеріалу за меншою витратою часу та з більшою ефективністю;
  - організувати додаткові, факультативні та позакласні заняття, дослідницьку діяльність;
  - залучити учнів до проектної діяльності;
  - підвищити якість знань учнів;
  - розвивати лідерські здібності учнів;
  - формувати толерантність, що є важливим аспектом для суспільства.
- Використання елементів музейної педагогіки допомагає:
- створити в колективі творчу атмосферу, демократичний стиль спілкування вчителів з учнями, свободу творчих дискусій, обмін думками;
  - підвищити інтерес вихованців до навчання;

- урізноманітнити форми та методи навчально-виховної діяльності;
- посилити міжпредметні зв'язки;
- використовувати нестандартні види навчальних занять;
- підвищувати загальний рівень культури та впливати на формування свідомого ставлення до культурної спадщини людства.

Сьогодні бориспільці наслідуючи свого талановитого земляка, славетного сина українського народу зберігають та свято шанують пам'ять про П. Чубинського, зібравши по крупинках його нелегке життя.

Хранителем історії рідного краю вже понад 40 років є Бориспільський державний історичний музей, де зібрано більше 40 тисяч експонатів. Окрема експозиція музею присвячена славетним землякам, серед яких і Павло Чубинський.

У 1999 році в центрі міста, на площі, яку назвали іменем П. Чубинського, поруч з Історичним музеєм, споруджено пам'ятник (скульптор Ю. Марченко), а точніше, погруддя автору Державного гімну України. До пам'ятника з центральної вулиці міста веде широка вимощена плитами доріжка. Його відкриття відбулося 24 серпня 2002 року, до десятої річниці Незалежності України.

На жаль, будинок, де народився Павло Чубинський, не зберігся. Як, не залишилось і родинного маєтку в селі Нова Олександрівка (тепер Чубинське), що за кілька кілометрів від Борисполя. У 30-ті роки минулого століття його було зруйновано. Сьогодні на тому місці стоїть пам'ятний камінь.

Поховано П. Чубинський на Книшовому кладовищі у Борисполі. У 1930-х роках пам'ятник було зруйновано, адже радянська влада боялася всього, що пов'язано було з піснею «Ще не вмерла України...». У 60-х роках ХХ століття слідопити за участю онучки П. Чубинського, Катерини Павлівни, знайшли три камені з його могили, на одному з яких зберігся напис «Всемирно извесный ученый этнограф П. Чубинский». 23 січня 1990 року на могилі П. Чубинського встановлено хрест. Сьогодні Могила автора слів українського гімну видно ще з дороги – сучасний мармуровий пам'ятник серед старих, дерев'яних та камінних хрестів. Його спорудили на початку 90-х ХХ століття на місці поховання фольклориста. За свідченнями мешканки с. Іванків, вчительки-пенсіонерки Євгенії Отаманової стало відомо, що вона часто ходила на могилу до свого батька повз надгробний пам'ятник П. Чубинському і за допомогою давньої фотографії Книшового кладовища вказала точне місце його поховання.

З 2004 року на базі ліцею «Дизайн-освіта» ім. П. Чубинського функціонує Музей Павла Чубинського. У музеї є родовідне дерево Чубинських, складене Ніною Чубинською-Соколовою, онукою Павла Платоновича, яка проживає у Франції. Відомо, що потомки П. Чубинського, а він мав четверо дітей, мешкають також у Польщі, Італії, країнах колишньої Югославії і, звичайно, в Україні.

Серед експонатів музею – портрет П. Чубинського, намальований Галиною Яківною Іщук, учителькою ліцею «Дизайн-освіта». Також в експозиції представлено повне зібрання фотокопій книги П. Чубинського «Труды этнографическо-статистической экспедиции» у 7-ми томах. Унікальними є фото із сімейного архіву Чубинських та фотографії нащадків фольклориста.

У музеї постійно проводять екскурсії для жителів та гостей м. Борисполя.

Працівники музею здійснюють просвітницьку діяльність з пропаганди творчості П. Чубинського через проведення Всеукраїнських щорічних читань «Фольклор і література в історичному розвитку та державотворенні України».

Музей Павла Чубинського, є одним із засобів етнокультурного розвитку обдарованої особистості, адже учні та вчителі ліцею досліджують життя та творчість П. Чубинського. Результатом цієї діяльності є відповідні науково-дослідницькі роботи з теми: «Життєвий та творчий шлях Павла Чубинського», «Діяльність П. Чубинського у Південно-Західному відділі географічного товариства», «Легенди, перекази про минуле рідного краю», «Віночок вити – життя любити», «Коса – жіноча краса», «Топоніми Борисполя», «Казкотерапія як виховна система з точки зору психології», «Математична культура українського народу», «Джерела

та процес формування національного Гімну», «Творча співпраця Павла Чубинського та Миколи Лисенка», «Етнічні особливості духовної культури українців», «Роль етнолінгвістики у формуванні етнос відомості» та багато інших. Результати деяких досліджень друкувалися в «Літературознавчих студіях» Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

В ознаменування шани та вдячності славетному земляку та з метою підтримки обдарованої молоді м. Борисполя щорічно найталановитішим випускникам загальноосвітніх навчальних закладів міста присуджується Премія імені Павла Чубинського Бориспільської міської ради.

Отже ми бачимо, що музейна педагогіка, яку започаткував П. Чубинський має значущість для етнокультурного розвитку обдарованої особистості.

Таким чином, активний та послідовний процес національного та культурного відродження України зумовлює необхідність залучення та осмислення духовного потенціалу набутого минулими поколіннями. Таким потенціалом є матеріали зібрані П. Чубинським, тому що він більш повно показав, що етнокультурний розвиток особистості стає можливим тоді, коли виховання відбувається в етнокультурному середовищі. У цьому контексті особливу увагу привертає діяльність музейних закладів, що у складних та суперечливих умовах функціонування тоталітарної системи, зуміли зберегти та донести до нащадків унікальні пам'ятки історії та культури, яскраво демонстрували непересічність та самотність українського народу, стали важливим засобом піднесення його національної свідомості.

Використані літературні джерела

1. *Гогиберидзе Г. М.* Формирование музейной педагогики [Текст] / Г. М. Гогиберидзе, М. Г. Чесняк // Преподавание истории в shk. – 2007. – № 8. – С. 3 – 5.
2. З історії Київської української громади. Промова Павла Житецького на Шевченкових роковинах. ЗНТШ, 1913. – Т. 116. – Кв. 4. – С. 177-189.
3. Записки Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества. в 2 т. – К., 1874. – Т. 1. – 500с.
4. Закон України «Про музеї та музейну справу», від 29 червня 1995 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 25, – 191с.
5. Матеріали до української етнології: щорічник [Текст] // Збірник наукових праць. – Вип. 8 (11) [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – 382 с.
6. Основи музейної педагогіки: метод. вказівки і текст лекцій до спецкурсу [Текст] / уклад. О. В. Караманов. – Л. : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 66 с.
7. *Сотникова С. И.* Музеология [Текст] / С. И. Сотникова. – М.: Высшая школа, 2004. – С. 83
8. *Чубинський П.* Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Т. 1. – Вып. № 1. – 252 с.

Bibliography

1. *Hohyberydze H. M.* Formyrovanye muzeinoi pedahohiky [Tekst] / H. M. Hohyberydze, M. H. Chesniak // Prepodavanye ystoryy v shk. – 2007. – № 8. – S. 3 – 5.
2. Z istorii Kyivskoi ukrainskoi hromady. Promova Pavla Zhytetskoho na Shevchenkovykh rokovynakh. ZNTSh, 1913. – T. 116. – Kv. 4. – S. 177-189.
3. Zapysky Yuho-Zapadnoho Otdela Ymperatorskoho Russkoho Neohrafycheskoho Obshchestva. v 2 t. – K., 1874. – T. 1. – 500s.
4. Zakon Ukrainy «Pro muzei ta muzeinu spravu», vid 29 chervnia 1995 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1995. – № 25, – 191s.
5. Materialy do ukrainskoi etnolohii: shchorichnyk [Tekst] // Zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 8 (11) [holov. red. H. Skrypnyk]; NANU IMFE im. M. T. Rylskoho. – K., 2009. – 382 s.
6. Osnovy muzeinoi pedahohiky: metod. vkazivky i tekst lektsii do spetskursu [Tekst] / uklad. O. V. Karamanov. – L. : Vydav. tsentr LNU im. I. Franka, 2006. – 66 s.
7. *Sotnykova S. Y.* Muzeolohyia [Tekst] / S. Y. Sotnykova. – M.: Vysshaya shkola, 2004. – S. 83
8. *Chubynskyy P.* Trudy etnohrafychno-statystycheskoi ekspedytsyy v Zapadno-Russkyi kraj. – T. 1. – Vyp. № 1. – 252 s.